

International
**SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL**

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:40
sssjournal.com

pp.3937-3955
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 01/06/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.08.2019

ABDURRAHMAN HÂLİS KERKÛKÎ DÎVÂNÎ'NDA BULUNAN FARŞÇA MUHAMMESLER

THE PERSIAN PENTAGONS IN ABDURRAHMAN KHALIS KIRKUKÎ'S DÎVÂN

Prof. Dr. İsa ÇELİK

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, Erzurum/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0051-1807>

Ömer NECÂTÎ

Tasavvuf Tarihi Araştırmacısı
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1182-2301>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1637>

Reference : Çelik, İ. & Necati, Ö. (2019). "Abdurrahman Hâlis Kerkûkî Dîvânî'nda Bulunan Farşça Muhammesler", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(40): 3937-3955.

ÖZ

Büyük edip, mutasavvıf, *Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî* (k.s.) (1275/1858), tasavvuf ilminde, *Hâlisiyye* kolunun müessisidir. *Hâlisiyye* kolu, *Kâdiriyye* kolları içinde büyük ve önemli bir koldur. *Hâlisiyye* kolu *Kerkûk*'te kurulmuş, günümüzde bütün dünyaya yayılmıştır. İbâdet, zikir, Allah ve Peygamber aşkı, *Hâlisiyye* kolunun ana prensiplerini teşkil eder. *Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî* (k.s.), ilâhî aşka ulaşmak isteyenlerin kalplerine, şiirlerinden aşk şarabı döker. Onun şiirleri, Farşça ve Türkçe gazeller, muhammesler ve rubâilerden müteşekkildir. Bütün şiirlerini *Dîvân*'ında toplamıştır. *Dîvânı*, *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine Farşça manzûm bir şerh olarak yazılmış *Kitâbu'l-Ma'ârif fî Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf* adlı meşhûr eseri ile birlikte basılmıştır. *Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî'nin* (k.s.) *Dîvânı*'ndaki *Farşça muhammesler*, ilâhî aşkı anlatır. Tasavvufun en ince konularının yer aldığı muhammeslerde, varlığın eritilmesi, aşkın halleri ve *vahdet* fikri edebî sanatlarla işlenmektedir. *Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî'nin* (k.s.) *Dîvânı*'nda on bir Farşça muhammes vardır. Bütün muhammeslerin konusu temelde aynıdır. Hepsinde, *ilâhî aşk* ve *vahdet* fikri anlatılır. Tasavvuf edebiyâtının şaheserleri arasında yer alan muhammesler, ilâhî aşk denizine dalan Hak yolu yolcularının hallerinden sırlar vermektedir. Bu çalışma, *Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî'nin* (k.s.) *Dîvânı*'ndaki muhammeslerin Türkçe tercümesidir.

Anahtar Kelimeler: Kâdiriyye, Hâlisiyye, Tasavvuf, Hâlis, Dîvân

ABSTRACT

This great scholar of sufism and poet *Abd al-Rahmân Khalis al-Kirkûkî* (1275/1858) has founded the *Khalisiyya* branch in science of islamic mysticism. *Khalisiyya* branch is the great and important branch among the *Kadiriyya* branches. *Khalisiyya* branch has been founded in *Kirkûk* and seperated to all of the world at the present day. Worship, dhikr, God love, messenger love, constitute the main principals of *Khalisiyya* branch. *Abd al-Rahmân Khalis al-Kirkûkî*, poured the love wine through his poems into the hearts of the people who wanted to reach divine love. His poems contained ghazals, pentagons and quadruples in *Persian* and *Turkish*. He collected all poems in his *Dîvân*. The *Dîvân* had pressed with his famous book *Kitâb al-Ma'ârif fî Sharh Masnavî-yi Sharîf* that is is the *Persian* poetic commentary of the first eighteen couplets of the *Masnavî*. The *Persian* pentagons in *Abd al-Rahmân Khalis al-Kirkûkî's Dîvân*, explain divine love. In the pentagons where the thinnest subjects of Sufism are articulated with literary arts, the self-purification, the states of extinction in the *love of God* and *vahdet* idea are processed. There are 11 *Persian* pentagons in *Abd al-Rahmân Khalis al-Kirkûkî's Dîvân*. The subjects covered in *Persian* pentagons are the same as the original. In all, the idea of *divine love* and *vahdet* is told. The pentagons among the masterpieces of Sufi literacy give secrets from the cases of the Hakk path passengers who plunged into the divine love sea. This study is the *Turkish* translation of the pentagons in the *Abd al-Rahmân Khalis al-Kirkûkî's Dîvân*.

Keywords: Qadiriyya, Khalisiyya, Sufism, Khalis, Dîvân

1. GİRİŞ

Büyük mutasavvıf, edîp *Ziyâeddîn Abdurrahmân Hâlis (k.s.)*, 1212 yılında, *Kerkûk*'te doğmuş 1275 yılında aynı yerde vefât etmiştir. *Kâdiriyeye* yolunda *Hâlisiyye* kolunun müessisidir.

Ziyâuddîn Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî'nin (k.s.), *Dîvânı'ndaki* Farsça muhammeslerin Türkçe tercümesini yaptığımız bu çalışmamızda, *Ömer Necâtî'nin* basıma hazırlanmış olan *Kitabu'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf - Dîvân Tercümesi*, *Haydârîzâde İbrâhîm Efendi'nin Bir Makâlesi*, *Eş-Şeyh es-Seyyid Dede Osman Avnî Baba Rehavî (k.s.)*, *Behcetü'l-Esrâr Tercümesi Metni ve Tasavvuf Edebiyatı* adlı eserlerinden de önemli ölçüde istifâde edilmiştir

Abdurrahmân Hâlis el-Kerkûkî'nin (k.s.) tercümesini yaptığımız Farsça Muhammeslerini içeren *Dîvânı*, *Celâluddîn-i Rûmî'nin (k.s.)*, *Mesnevisi'nin* özü mahiyetinde olan ve çok derin tasavvufî mânâlar içeren ilk 18 beytine nazmen yaptığı *Kitâbü'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* adlı eseri birlikte, eski Bağdat vâlisi Reşîd Paşa'nın oğlu Rüşdi Bey mârifeti ile İstanbul Rızâ Efendi Matbaasında, 1284 yılı Zilhicce ayında basılmıştır. *Dîvân*, Hacı Molla Sâdık'ın oğlu Muhammed Ali'nin ta'lik yazısı ile yazılmıştır. Tercümümüzde, müteber tasavvufî eserlerden de faydalanarak tasavvufî terimler için en uygun ve en kısa Türkçe anlamların verilmesine gayret sarf edilmiştir.

*Tasavvuf Cerîdesi'*nde bu târiflere değinen makalede şöyle denilmektedir.

“Gayb ilimlerinin gizli mânaları, izzet perdesi ile örtülü bulunduğu binâen, tasavvuf yolunda gidenlerin kudsî sırlarını akıllara telkin edebilmek ve yaklaştırabilmek için, sûfiyye hazerâtı, hislerle anlaşılabilen şeylere delâlet eden ve bilinen lafızlar ile gizli mânalar arasında tenâsübe riâyetle husûsi işaretleri tedvîn eylemişlerdir. Aşağıdaki kavramlar, Şemsüddîn-i Tebrîzî, Mahmûd Şebüsterî, Hâfız Şîrazî gibi eâzım-ı sûfiyyenin kudsî eserlerindeki aslî maksadın anlaşılmasına hizmet etmesi cihetinden, sûfiyye kitaplarından iktibâs edilmiştir.

Bâzu: Sâlikin ilahî cezbelere kuvvet bulması

Bûlbûl: Âşık

But: Seyr ü sülûkun müntehâsı olan yüce matlûb, yüce maksad

Cevgân: Kaza ve kader

Çeşm: Murâkabât-ı İlâhiyyeye nazar

Dest: Vahdâniyetin âsârından tecellî eden tasarrufât-ı ulviye

Destâr: Âsâr-ı sun'-ı ilahîye

Deyr: Halveti talep etmek

Ebrû: Makam-ı kurb ile tâlibin maksadı

Gamze: İstiğnâ, serzeniş

Gül: Şâhed-ı hakîki

Gülistân: Müşâhede mahalli

Harâbât: Tevhîd-i mahz, beşerî özelliklerden kurtuluş.

Kalem: Kaza ve kaderin cereyân ahkâmı

Kûy: Teslim ve inkıyâd

Meyhâne: Dergâh, aşkın pazarı, aşkın pazarında aşkı best ve neşr eylemek

Müjgân: Vârid-i kahr

Nefs: Ehl-i îmânın sebab-i câvidanisi olan rûh-i kudsîyan

Pîr-i Mugan: Mürşîd-i kâmil
Reftâr: Rıf'at ve ulvî mertebeler
Ruh: Tecellî-i Cemâl-i İlahî
Sireşk: Âsar-ı hüzn
Şarap: Aşk ve muhabbet
Zühd: Mâsivâya muhabbeti terk etmek
Zülf: Tecellî-i Celâl-i İlahî
Zünnâr: Hizmeti akd ü iltizâm etmek
(Cerîde-i Tasavvuf, 31, 4-6, Necâtî, 1985a, 84)

Atâullah Efendi'nin, *İstilâhât-ı Sûfiyyesinde* de şu târiflere yer verilmiştir.

Cemâl: Hüsn-i Mâşuk
Pîşânî: Zuhûr-ı Vech-i Bâkî
Zülf: Sıfat-ı Celâl
Rûy: Sıfat-ı Tecellî-i Cemâl
Hâl: Vahdet-i Zâtiyye
Hat: Ta'yîn-i Vech-i Hak
Şüyûh: Cezbe-i İlâhiyye
Aşk: Suver-i âsârda tecellî-i nâmütenâhî
Rûh: Mazhar-ı Zâtiyye, ve Matla-ı İsrâk-ı Sıfatiyye
Dehân: Gayb-i Hüviyyet ve Sırr-ı Hâfî
Kâmet: Sâlikin gönlünün yüceliğe meyletmesi
Kad: Sâlikin kullukta istikâmeti
Leb: Kelâm-ı Menzîl ve Sırr-ı Muallak
Beden: Âlem-i Külliyyet ve Tafsîl-i Etvâr-ı Hüviyyet
Sîne: Sıfat-ı Azamet-i Kibriyâ ve tecellî-i sıdk u safâ
Meyân: Tâlib ve matlub arasında gizli perde ve alâka-i mahf
Pây: Sebât ve Temkîn sıfatı
Meyl: Sâlikin aslına rucûu
Nây: Vücûd-ı sâlik
Çenk: Kemâl-i şevk ve zevk
Zünnâr: Nefs-i sâlikin hizmetinde itâati
Büt: Nûr-ı zâhir
Harâbat: Vücûd-ı Mutlak ve Zât-ı Bahtî
Harâbâtî: Fânî-yi mutlak ve mest-i müstağrak
Sâlik: Sâhib-i tecellî

Mürşid: Kâmilü't-tesellî, şûrb-i rûhânî, tecellî-i Yezdânî ve aşk-ı Rabbânî

Bihûş: Fenâ-yı ahkâm-ı beşerriyet

Bâde: Aşk-ı zaîf

Piyâle: Sâlik-i müstağrak

Meyhâne: Âlem-i Melekût

Meygede: Âlem-i Ceberût

Müdâm: Muhabbet-i Zâtiyye

Na'me: İmtidât-ı nefis-i Rahmânî

Nâle: Münâcâat-ı hafî. (Ataullah Efendi, İstilahât-ı Sûfiyye, vr. 20-28)

Ömer Necâtî'nin *Tasavvuf Edebiyatı* adlı çalışmasında, muhammeslerde geçen bazı tasavvufî terimlerin izahları şu şekilde verilmiştir.

Cilve-i Hüsn: Âriflerin kalbinde ilâhî nûrların tecellisini tarif eder.

Zulmet-i küfr: Küfür karanlığı, Hak'tan örtülü olma hali için kullanılır. Nefsânî arzular, kulun Hak'tan perdelenmesine sebep olur.

Müslüman: Bu terim cem' makamında bulunanlar için kullanılır.

Kâfir: Sözlük anlamı örten, gizleyen olan kâfir kelimesi, tasavvuf edebiyatında, cem' makamından tefrika makamına gelenler için kullanılır. Bir nefes dahî olsun, Hak'tan gaflet eden için de kullanılması vâkidir. Araplar, zırhını elbisesi ile örtüp gizleyen kimse için "*kefere dır'ahû: Zırhını gizledi*", silahını örtüp gizleyen kişiye "*mükeffir: Gizleyen*" derler. Karanlığı ile her şeyi örtüp gizlediği için *gece* için de bu kelime kullanılmıştır. Kelimenin kök anlamı bir şeyi örtmek ve gizlemektir.

Zünnâr bağlamak: Sâlikin her mertebede, Allah Teâlâ'ya tâat ve ibâdeti için kullanılır.

Câm-ı muhabbet, kâse-i muhabbet: Tasavvuf literatüründe câmdan murad, mârifetle dolu olan ârif kulun kalbidir.

İcmâlî Tecellî: Cenâb-ı Hakk'ın Zat tecellîsi

Tafsîli Tecellî: Cenâb-ı Hakk'ın, yaratılmışlar üzerindeki tecellîsî. Evvelki tecellîye icmâlî, ikinci tecellîye tafsîlî tecelli denir.

İclâl Nûrları: Ârifin kalbinde tecellî eden celâl, ululuk, azamet-i ilâhî

Hâl, ben, benek: Siyah leke, Zât-ı İlâhî, Muhammedî Vücûd, Hakîki vahdet noktası

Sâye: Zıl, gölge, kabuk, post

Zav': Keşif, Nûr. Bir nûr ki onun mertebeleri vardır.

Zülf: Celâl sıfatı, Zât-ı Ehadiyyetin sıfatı

Mûy: Saç, Allah Teâlâ'nın Zâhirî Hüviyeti, Sıfat-ı Zât-ı Ehadiyyet

Rûy: Çehre, yüz, Cemâl tecellîsi, îman nûrlarının ve irfân kapılarının açılması, ilâhî güzellikten perdelerin kalkması.

Pazar: Kesret ve tefrika mertebesi, İlâhî nurların tecellî ettiği yer.

Peymâne: Câm, kadeh, sâgâr, sürâhi, ârifin gönlü, ârifin sözleri, Allah Teâlâ'nın Zâtının ve esmâsının tecellî yeri

Medhûş: Dehşete düşmüş, akli hayret içinde kalmış, ilmi yok olmuş

Hayret: Seyr u sülûkta ilâhî tecellîler karşısında şaşakalmak, sekr hâli

Hayran: Hayret içinde bulunan

Şûr: Hakkın kelâmını işiten veya sema yapan sâlikte hâsıl olan özel bir hal.

Cilve: Tecellî, zuhûr, görünme. Ârifin kalbine doğan ve onu hayrete düşüren ilâhî nurlar.

Hüsn: Allah Teâlâ'nın Kemalâtı ve Cemâli

Mestân: İlâhî aşk ile kendinden geçmiş, sekr hâline girmiş, sermest olmuş, iç alemindeki tüm sıfatları aşkın tesiri ile söküp atmış

Şarâb, aşk şarâbı, bâde-i aşk: Sâlikin kalbinde ilâhî nurların parıltısı, ilâhî aşk, sâliki Allahu Teâlâ dışında bütün varlıklardan uzaklaştıran, onu mest ü hayran bırakan Rabbânî tecellîler, Allah Teâlâ'nın aşkı, Rasûlullah'ın (a.s.) aşkı

Sâki: Kadeh sunan, Kâmil insan, Hakikat-ı Muhammediyye

Sanem: Pîr, mürşid, insân-ı kâmil, Allah Teâlâ'nın tecellîlerine mazhar olmuş zât

Sârbân: Deveci, mürşid.

Zülf-i perîşân: Allah Teâlâ'nın an be an kâinatın her zerresine dağılmış tecellîleri

Meygede, meyhane, harâbat: Dergâh, kâmil insanların sohbet ettikleri yer.

Şeydâ: Aşkın galebesi ile kendini bilmeyen âşık

(Necâtî, 2000c, 3.)

Tasavvufî şiirleri okurken yanlış anlam vermenin önüne geçmek için, bu şiirlerde, *îman, küfr, zâhid* gibi kelimelerin hangi anlamlarda kullanıldığına dâir genişçe bir mütâlaa yapmak gerekir.

Yukarıda belirtildiği gibi, sözlük anlamı *örtmek* olan *kâfir* kelimesi, tasavvuf edebiyatında, cem' makamından tefrika makamına gelenler için kullanılır. Bir nefes dahî olsun, Hak'tan gaflet içinde olmak da *küfr* tabiri ile tasavvufî metinlere geçer. Tasavvuf edebiyatında, *Zulmet-i küfr* yâni küfür karanlığı terimi, Hak'tan örtülü olma hali için kullanılır. *Küfr* sözlükte bir şeyi örtmek, gizlemek anlamına gelir. Arapçada çiftçilerin tohumu toprakla örtüp kapatması, denizin, büyük nehirlerin, büyük vâdilerin içlerindeki örtüp gizlemesi, *küfr* kelimesi ile ifâde edilir.

Bunun gibi, apaçık hakikatler olan, Allah Teâlâ'nın varlığını, Rasûlullah'ı (a.s.), Kurân-ı Kerîm'i ve İslâm'ın hükümlerini inkâr etmek, örtmek, gizlemek de *Küfr* kelimesi ile ifâde edilmiştir ve ebedî cehennemlik olmayı gerektirir, maazallah! Tasavvuf edebiyatı terminolojisinde ise, *küfr* kelimesi, bütün bu temel anlamların yanında onlardan ayrı daha ince ve daha hassas bir mânâyı da ifâde etmektedir. Her ân Hak ile beraber olmak, Allah dostları için o kadar önemlidir ki, bir ân bile, gönül âleminin Allah Teâlâ'yı unutmaması, ondan gafil olması, gönül âleminin, Allah Teâlâ'nın huzurunda tecellî nurları ile mest olurken yâni cem' makamında bulunuyorken, o makamdan, o lâhutî âlemden kopup, dünyâ âlemine döndürülmesi, o mukaddes nurlardan perdeli ve örtülü kalması, nefsânî arzuların galebe çalması dahî bu kelime ile ifâde edilir. Nefsânî arzular da, kulun Hak'tan perdelenmesine sebep olur. Cem' makamında bulunma hâli için ise, *Müslümanlık*, o makamda bulunanlar için *Müslüman* terimleri kullanılır. Tasavvufî metinlerde *zâhid* kelimesi ile hitâp edilen kişi, bu gibi tasavvufî inceliklerden habersiz olup, Allah dostları hakkında sû-i zân ve sû-i edeb sahibi olan, ilâhî aşktan nasîbi olmayan kişiler için kullanılmıştır. Ve yukarıda açıklanan tasavvufî terimler gurubuna girer. Yoksa *zâhid* kelimesi, zühd ve takvâ sâhibi olmak anlamında, her mü'minde bulunması gereken ve Allah Teâlâ'nın râzı olduğu bir sıfattır ve *zühd* tenkîde mâruz kalacak bir haslet değildir, aksine evliyâullahın övdüğü bir ahvâl-i güzîde topluluğudur. Ârif, "*ben Allah Teâlâ'nın cemâlinden başka bir şey görmüyorum, onun zâtından başka bir şey bilmiyorum*" diyerek, yaratılışımızın ana gâyesi olan makama ulaştığını belirtmek istiyor. Bu makam, "*Ben cinleri ve insanları beni bilsinler diye yarattım*" (Zariyat-51/56) âyet-i celîlesinin sırrında gizlidir.

Allah dostu olmak için zâten, Müslüman olmak şarttır. İslâmı kabul etmemek anlamındaki *küfr* vasfı ile vasıflanan, hiçbir kul, Hakk'a yakın olamaz. Hakk'ın dostu olamaz, eğer son nefesinde de bu hâli devam ederse, değil velî olmak, ebedî cehennemlik olur, maazallah. Bu sebepten, tasavvuf edebiyatı ile ilgili metinler okunurken, tasavvufi terminolojiyi çok iyi bilmek, kavramları birbirine karıştırmamak gerekir. Aksi halde, şuarâ-yı ârifân hakkında, sû-i edebde bulunmak muhtemeldir. Bu da, onların mânevî himmetlerinden istifâde etmenin yolunu kapatır ve sû-i zan günâhı ile okuyucuyu karşı karşıya bırakır.

Şarâp, *aşk şarâbı*, *bade-i aşk* gibi tasavvuf edebiyatı terimleri, sâlikin kalbinde ilâhî nurların parıltısı, ilâhî aşk, sâliki Allah Teâlâ dışında bütün varlıklardan uzaklaştıran, onu mest ü hayrân bırakan rabbânî tecellîler, cilveler, Allah Teâlâ'nın aşkı, Rasûlullah'ın (a.s.) aşkı gibi mânâlar için kullanılır. *Şarap* kelimesi bu mânaları ifâde edince, *sâkî* ve *pîr-i mugan* kelimeleri de ilâhî aşk şarabını sunan, dağıtan kâmil insanlar için kullanılmıştır. Kâmil insanın kalbi de, *peymâne*, *câm*, *kadeh*, *sürâhî*, *sâgâr* ve buna benzer terimlerle ifade edilmiştir. Kâmil insanın sohbet ettiği yer, yani dergahlar için, *mevhâne*, *mevgede*, *harâbat* gibi terimler kullanılmış, kâmilin sohbetinde bulunan, Hak yolunun sâlikleri de, ilâhî aşk şarabından mest olup kendilerinden geçmeleri, iç alemlerindeki Allah Teâlâ'dan başka bütün bağılıkları koparıp atmaları sebebiyle, *sarhoş*, *sekran*, *medhuş*, *hayrân*, *mestân*, *rind*, *şeydâ*, *şûrîde* gibi tabirler ile tasavvufi metinlere geçmiştir.

Muhammeslerde geçen *Serhûş* kelimesi, tasavvuf edebiyâtında, Allah Teâlâ'dan gelen bir cezbe ve hâl ile kendinden geçen, mest olan ârifler için kullanılır. *Dildâr*, Allah Teâlâ'nın Zât-ı Akdesidir. Gerçek sevgili, Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleridir. *Hummâr*'ın *hânesinden* maksad, renksizlik makamıdır, yaratılmışların yani renk âleminin bağlarından kopma hâlidir. *Bût-i ayyâr*, gerçek sevgili, matlûb, maksûd anlamındadır. *Zülf*, akledilip, hissedilebilen alemlerin ve yaratılmışların bulunduğu mertebeden kinâyedir. Bu yaratılmış olan mükevvenat bir yönü ile, Allah Teâlâ'nın yakınlığına perde ve hicâb oldukları cihetten, tasavvuf edebiyâtında, *zulmet-i küfürden* kinâye olarak da istimal edilir. *Zünnâr bağlamak*'dan murad, Allah dostlarının, Dîn-i Mubîn-i İslâm'a hizmet etmesi ve gerçek sevgili olan Allah Teâlâ'ya her mertebede kulluk ve tâatte bulunmasıdır. *Şah-ı aşkdan* murad, Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleridir. *Alem*, Allah Teâlâ'nın kudret nişânıdır. *İmkân âlemi* ile yaratılmış olan mevcûdâtın bulunduğu âlem kastedilmiştir. İnsân-ı kâmil, *neye* benzetilmiştir. Bu mükevvenâtın nûru, insan-ı kâmil vasıtası iledir. Allah Teâlâ, insân-ı kâmil vâsıtası ile âleme nazar eder, âlemi nurlandırır. Tasavvufî düşüncede, insan-ı kâmilin varlığı olmasa, mükevvenâtın da varlığının olmayacağı teması hâkimdir.

Edebiyatta, sevgili sembolleri için de bazı isimler isti'mâl edilmiştir. Farsça'da *Leylâ*, Arapça'da *Suâd* ve *Selmâ* kelimeleri bunlardandır. Ka'b bin Zühayr'in (r.a), Rasûlullah'ın (a.s.) huzurunda okuduğu meşhûr *Banat Suâd* adlı kasidesi, *Suâd uzaklara gitti*, mısrası ile başlamıştır. Hâfiz'in gazelinde geçen, *Süleymâ* (*Selmacık*), *Selmâ*'nın küçültülmüş ismidir. Ârifân-ı kirâm, aşkı, *mecâzî aşk* ve *hakîkî aşk* olarak iki kısma ayırmışlardır. *Mecâzî aşk*, Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı gibidir ki, geçici bir haldir. *Leylâ* kendisine âşık olunan mâşuku temsil eder. Ancak bu mecâzî aşk sahrasından geçerek ilâhî aşka yönelen ârifler, kendilerine Hakk'a giden yolu gösteren kâmil insanlardan başlamak üzere, sırası ile Rasûlullah'ın (a.s.) ve Allah Teâlâ'nın muhabbetinde varlıklarını ve benliklerini eritip, gerçek aşkı bulmuşlardır ve onlar için *Leylâ* kelimesi artık, âşık oldukları zâtı, tasavvuf edebiyatı dilinde ifâde eden bir sembol hâline gelmiştir. *Süleymâ* kelimesini de bu şekilde düşünebiliriz. (Necâtî, 1985a, 1-2)

Osmanlı Şeyhu'l-İslâmlarından *Haydârîzâde İbrâhîm Efendi*, *Tasavvuf Cerîdesi*'nde, *Abdurrahmân Hâlis el-Kerkûkî*'nin (k.s.) biyografisini yazarken onun edebî kişiliği hakkında sunları söylemiştir.

“Bulunduğu, Hakk'ı bilme yolunun süslenme sebebi ve belki de tamamlayıcısı olan şiir sanatında dahi son derece güçlü idi. Şiirlerinin toplandığı, Hâlis Dîvânı adlı kitabın okunup incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, şiir sanatında en çok, Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî, Nur Ali ve Mağribî gibi tasavvuf ehli şairlerin en büyüklerinin

tuttukları yola bağlı kalmayı daha çok tercih etmiş olduklarından dolayı, inciler saçan şiiirleri baştan başa hakîkatin manevî hazzı ile doludur.” (Necâtî, 1985b)

Nûr Alî ve Mağribî'nin bazı gazellerini tahmis eden Kerkûkî (k.s.), Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî'nin (k.s.) Mesnevî'si'nin ilk 18 beytini nazmen şerh etmiştir. *Kitâbü'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* adını taşıyan bu mânâ denizinin nazım şekli, üslûbu, vezni Mesnevî-i Şerîf ile aynıdır.

Farsça muhammesler, *Hâlis Dîvânı*'nda bulunan diğer Türkçe ve Farsça şiiirler gibi, tasavvufî konuların en dakik olanlarını dile getiren aşk ve heyecân dolu mısralardan oluşmaktadır. Muhammeslerde, özellikle *vahdet* fikri vurgulanmış, kâinatın, gerçekte kayda değer bir varlığının olmadığı, bütün mükevvenâtın, Hakk'ın varlığına şehâdet ettiği ve ilâhî tecellîlerin aynası hükmünde olduğu belirtilmiştir.

Hakk'ın tecellîleri bir güneş gibidir. Güneş doğunca geceleyin gökyüzünde parıldaayan yıldızların yok olup, gözden kayboluşu ve semâda güneşten başka hiçbir şeyin göze görünmeyişi gibi, ârifin gönlünde Hakk'ın varlığının tecellîleri güneş misâli zuhûr edince, onun gözüne artık yıldızlar misâli olan mükevvenâtın varlığı görünmez olur, yok hükmüne girer. Ârif, her yerde her zerrede *Hakk'ın tecellîsini* müşâhede eder. *Hak'tan* gayri her ne varsa, kendi varlığı ve benliği dahî onun nazarında bir hiç olur. Hakk'ın aşkında ve varlığında yok olur. Gözü sevgilisinden başka hiçbir şey görmez. Kalbinde sevgiliden başka hiçbir varlık kalmaz. *Sevgilinin* aşkı onu çepeçevre kuşatmıştır. Gece gündüz o aşk ile yanıp tutuşmaktadır. Muhammeslerde geçen *cânan*, *sevgili* gibi terimler, sâlikin bulunduğu mânevî makama göre *mürşid-i kâmil*, *Rasûlullah* (a.s.) ve *Hakk Teâlâ* ve *Tekaddes Hazretleri* için kullanılmıştır. *Aşk şarâbı*, ilâhî füyûzâtı; *sâki*, o füyûzâtı, Hak yolcularının gönlüne döken *mürşid-i kâmilî*; *mevhâne*, mürşid-i kâmil'in dergâhının mecâzî olarak ifâdeleridir. *Abdurrahmân Hâlis* (k.s.), aşk ehli bir velîdir. Muhyiddîn-i Arabî'nin (k.s.) *vahdet* fikri, onun bütün şiiirlerinde olduğu gibi muhammeslerinin de ana temasını teşkil eder. Zâten tahmîs ettiği gazellerin şairleri olan ârifler, vahdet fikrinin temsilcileri olan zatlardandır.

Bunlar, şuarâ-yı ârifandan olan Şems-i Mağribî Muhammed Şîrîn, Hâfız-ı Şîrâzî, Nûr Alî Şâh, Kassâb Kâşânî, Kâsım, Kemâl Hucendî ve Hâlid-i Bağdâdî'dirler.

Dîvanda, Mağribî'nin ve Hâfız'ın ikişer gazeli, Nûr Alî'nin üç gazeli, Kemâl, Hâlid, Kassâb ve Kâsım'ın birer gazeli tahmîs edilmiş olup, toplam on bir muhammes nazmedilmiştir.

Muhammesler tercüme edilirken, mısraların kelime kelime anlamlarının yanında, bu mısralarda anlatılmak istenen tasavvufî düşünce, kısa izahlarla vurgulanmaya çalışılmıştır. Böylece teşbih, mecaz, kinâyeye gibi edebî sanatların en çok görüldüğü tasavvufî şiiirlerin, kelime anlamlarından hareketle, şiiirin yazılış amacı dışında farklı anlamlarda yorumlanmasının önüne geçilmeye çalışılmış, tahmîsi yapılan gazellerin asıl metinlerinin tercümeleleri, italik harfle yazılmıştır.

Osmanlı Şeyhu'l-İslâmlarından *Haydârîzâde İbrâhîm Efendi*, *Tasavvuf Cerîdesi*'nde, *Abdurrahmân Hâlis el-Kerkûkî*'nin (k.s.) biyografisini vecîz bir şekilde kaleme almıştır:

“*Şeyh Ahmed Tâlibânî*'nin oğlu olan *Abdurrahmân Hâlis Hazretleri*, 1212 târihinde, *Kerkûk Kasabası*'nda, madde âleminin şerefini artırmış, 63 yıl yaşadktan sonra değerli bir misâfiri olarak bulunduğu şu geçici dünyâyâ, 1275 târihinde vedâ ederek, yüce cennetlere giriş kapısı olarak kabul ettikleri, hakîkat feyizlerinin yeri olan dergâhında toprağa verilmiştir.

Bu tasavvuf yolu silsilesinin kurucusu, *Abdurrahmân Hâlis Hazretleri*'nin şerefli cedleri, *Tâlibânî Şeyh Mahmûd Hazretleri*'dir ki, yaşadığı asrın kutuplarından olan *Hintli Şeyh Ahmed*'den feyz almış tasavvuf yolunun tanınmış büyüklerindedir. Adı geçen aile, aslen *Zengine* aşîretinin reislerinden buldukları halde *Kerkûk*'e bağlı *Tâlibân* köyünde oturmuş olduklarından dolayı *Tâlibânî* şöhretiyle tanınmışlardır.

Şeyh Abdurrahmân Hazretleri, nûru bütün âleme yayılan, *Hazret-i Muhammed'e* (s.a.v.) ait özelliklerden tam anlamıyla pay sâhibi olan kâmil ve âriflerden olması sebebiyle, sûfilerin yüksek ve derin düşüncelerine daldıkları zaman, gayretinin büyüklüğü ve mânevî halleri o kadar yücelirdi

ki, lâhut âlemine ait hakikatleri anlatan lisanları: *Ben öyle bir kuşum ki benim ötüşüm, her akşam ve seher vakti arşın dâmından gelir* diyerek, âriflere yakışan bir övünme ile şakır, bir olgunluk derecesine ve bir yüce makama yükselirdi.

Dostları ile bir mecliste sohbet esnâsında dahî, o kadar hoşgörülü, tatlı dilli, düzgün ve açık lisanlı olur, fikir ve vicdân hürriyetine sâhip bulunurdu ki: *Ey Urfî! İyi ve kötü insanlarla öyle yaşa ki öldükten sonra, Müslüman seni zemzemle yıkasın, Hintli yaksın ahlâk kuralını benimsediği her hâl ve davranışından anlaşılırdı.*

Her sabah ve akşam, hakikat yolunun dergâhının sofrasında, ihsânlardan kismetini alan birkaç yüz fakîrin arasında, Müslümân olmayan milletlerden dahî, birçok ihtiyaç sâhibi bulunurdu. Hattâ bir gün o fakîrlerin arasında bulunan bir Mecûsi gezginin, kendisine ait dînî töreni, dergâhın içinde yerine getirdiği, şeyhin bazı bağlıları tarafından görülerek, hakkında, dergâhtan kovma ve azarlama gibi bir işe girişilmişse de, *Şeyh Abdurrahmân Hazretleri* buna engel olmuştur. *İfâdelerimiz çeşitli, senin hüsnün ise tektir. Hepsi, bu cemale işâret ediyor.*

Hele soyluluk ve el açıklığında, *Nazar sahiplerinin yanında, Süleymân'ın mülkü hiçtir, belki Süleymân, mülkten âzâde olan kişidir* sözlerine tam uygun olup, onun yanında dünya ile ilgili mal ve süslerin zerre kadar üstünlüğü ve değeri yoktu. Çok kereler, iyilik ve bağış eteğini arayıp bulma ümîdi ile, yüksek huzurlarına yüz süren ihtiyaç sahiplerine verecek para bulunmadığı zamanlar, dünyaya ilgisine sebep olarak gördüğü elbiseden bile vazgeçerek bağış buyurlardı.

Bulunduğu, Hakk'ı bilme yolunun süslenme sebebi ve belki de tamamlayıcısı olan şiir sanatında dahî, son derece güçlü idi. Şiirlerinin toplandığı, *Hâlis Dîvânı* adlı kitabın okunup incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, şiir sanatında en çok, *Mevlânâ Celâluddîn-i Rûmî*, *Nur Ali ve Mağribî* gibi tasavvuf ehli şairlerin en büyüklerinin tuttıkları yola bağlı kalmayı daha çok tercih etmiş olduklarından dolayı, inciler saçan şiirleri baştan başa hakikatin manevî hazzı ile doludur. Bereket ve mutluluk sebebi olsun diye o nefis şiirlerinden birkaç mısra aşağıda verilmiştir:

Her nereye baksam, gerçek maksadım senin yüzündür, fakat gözyaşı ile dolu iki gözümde senin hâyâlından başka bir şey bulamam. Hangi toprağa ibâdet maksâdıyla alnımı koysam, tapıtığım ve maksâdım sen, varlığım ve secde ettiğim sensin, ister Mescid-i Aksa'da, isterse, deyr-i ruhbanda olayım.²

Bağdat'taki tekkesinde dünyadan göçen ve Osmanlıca'da *Nefî*, Farsça'da *Firdevsî* ve *Kâânî* gibi usta şâirlerin şiir sanatındaki güç ve kuvvetlerini, eserlerinde hakkı ile göstermeyi başarmış olan meşhûr şâir *Şeyh Rızâ Efendi*, *Abdurrahmân Hâlis Hazretleri*'nin şerefli oğullarındandır.

Hazret-i Pîr'in güzel söz söyleme sanatı, rahmetli *Şeyh Rızâ Efendi*'ye geçtiği gibi, fazîlet ve irşâd makamı da soyu temiz çocuklarının yaşça ve fazîletçe büyüğü ve en olgunu olan *Şeyh Alî Efendi Hazretleri*'ne nasîp olmuştur: *Muhakkak bu yavru da o Aslandandır.*

Şiir söyleyişindeki âşıklara ait incelik ve hoşgörülü güzelliği ile edebiyatçıları gerçekten kendisine âşık etmiş olan ikinci oğlu rahmetli *Şeyh Abdulkâdir Efendi*, *Hazret-i Pîr*'in dünyâ işlerine karşı hoşgörüsünün biricik temsilcisidir dense yeri vardır.

Kısaca sözü, insanlık kitâbının hangi bir sayfasına getirirsek, *Şeyh Abdurrahmân Hazretleri*'nin sıfatlanmış oldukları ahlâkla ilgili fazîletlerini, hakkı ile açıklayabilmek imkânsız olması nedeniyle, kendilerinin hakikat âleminin ne kadar büyük bir kâmil eri olduğunu anlayabilmek için, zamanın âlimlerinin en ileride bulunanlarından ve edebiyatçıların en büyüklerinden bulunan *Berzençli Kâdî Hüseyin*'in, *Abdurrahmân Hâlis Hazretleri* hakkında görüş ve duygularını açıklayıcı olmak üzere, *Kerkük*'ten *Süleymâniye*'ye yazıp düşüncelerini güzel ve noksansız bir şekilde dile getirdiği mektûbunun aşağıdaki paragrafını delîl olarak alıyoruz:

Gördüğümüzü Gördük! Tekkenin baş köşesinde bir pîr oturuyordu. Dervişlik makâmında sanki bir emîr idi. Cemâlınden bir ışık saçılmış, yanındakiler o nûrla aydınlanmışlardı. O, baştan ayağa, Zühre yıldızı gibi nûrdur, sanki bütün sürûrun özü

odur. Derdi olan, eğer yüzünü görse, can ü gönülden sevince gark olur. Ay elinde bir kâse, onun benlerinden ışığını alıyor. Bu gün dost düşmân nezdinde ortaya çıktı ki, tâliplerin şeyhidir O. (Necâtî, 1985b)

2- Dîvân'da Bulunan Muhammesler

2.1. Mağribî'nin Gazeli Üzerine Muhammes:

Ya Rabbî! Senin aşkından öyle kendimden geçmiş ve öyle hayretteyim ki, *cem* makamında mıyım *fark* makamında mıyım idrâk edemiyorum. Fakat ey hakîkî sevgili olan Rabbim! Senin hüsnünün cilvesinden şu kadar biliyorum ki, *senin cemâlin tecellî edince kalbim cem makamında yâni dâimâ senin huzûrunda, celâlin tecellî edince fark makamında, yâni bu dünyâ aleminde bulunuyor, perîşan olup dağılıyor. Cemâlinin tecellisi ile îmân nûrları içinde, celâlinin tecellisi ile de cemden farka gelip ayrılık perdeleri arkasında kalıyorum.*

Dergâhta kendimden geçmiş ve varlık âlemini gönülden silmiş isem, Allah Teâlâ'nın aşkındandır. Ka'be'de tavâf ile mesrûr oluyorsam, onun muhabbet güneşindedir. Onun zâtının ve cemâlinin tecellisine cân u gönülden o kadar çok arzu duyuyorum ki, *eğer kullukta bulunuyorsam, onun zât tecellisinin şevkindendir. Eğer kableye yöneliyorsam, onun zâtını yâd etmek sebebiyledir.*

Ya Rabbî! Her nereye baksam, asıl maksadım senin cemâlindir. Fakat, yaşla dolu iki gözümde, hayâlimden başka bir şey bulamam. *İster Mescid-i Aksâ'da isterse deyr-i ruhbânda olayım, hangi toprağa ibâdet kasdı ile alnımı koysam, taptuğım ve maksadım sen, varlığım ve secde ettiğim sensin.*

Ya Rabbî! Senin aşkından, dâima çoşkunluk ve harâret içindeyim. Kaynamadan meydana gelen köpük gibi, yüzeyde hareket ediyorum. Ey bende edeb arayan ve bana yol soran! Kendinden geçmişler gibi, başkaları düşmemem için başımı ve omuzumu tutuyor. *Ben bu halde iken, benim dehşet içinde olduğumu bildiğin halde, bende ne diye edeb arıyorsun? Hayretler içinde bulunduğumu bildiğin halde, benden ne diye yol soruyorsun?*

Ben ezelden beri, ilâhî aşktan sermest ve mesrûrum. Filozoflar ve onların devamlı değişen fikirleri ile işim olmadı. Ben ki bu çokluk ve tefrika âlemi olan bu varlık âleminde ayıplanmaktayım. Bende mantık arama! *Aklî nazariyeleri inceleyecek tâkati ben nereden bulayım? Ey ilâhî aşkı dağıtan! Gel ve bize gönül kâsinden ilâhî aşkı akıt ki, benim ahdim, fikrim budur.*

Allah Teâlâ'nın hüsnü, Zât tecellisi (icmâli tecellî) ve yaratılan varlıklardaki tecellî (tafsîli tecellî) ile açığa çıktı. Onun hüsnünden, gönülde çok azamet nûrları buldum. Hakkın hüsn ü cemâlinden, gönül âleminde ilâhî azamet nûrları parladı. Şimdi, gönül mülkünde hüküm süren, Allah Teâlâ'nın yâdından başka bir şey değildir. *Bir ân bile onun, cemâl ve celâl sıfatının tecellisinden boş değilim. Bazen bu cemâlin hayrânı ve medhûsu, bazen da o celâlin mecnûnu ve muhtacıyım.*

Ey âriflerin hâlimden anlamayan, ilâhî marifetten ve ilâhî aşktan mahrûm kişi! Sen yoluna git! Bana artık telkin verme! Ben aşk yolundayım, Allah Teâlâ'nın cemâlinden başka dîn ve onun cemâlinden perdelenmekten başka küfür bilmiyorum. Bana bunları öğüt verme! *Bu inceliklerden habersiz olduğun halde, küfür ve din kelimelerini kullanarak karşıma çıkma! Zîra bu miskin olan ben, Allah Teâlâ'nın cemâlinden başka bir şey görmüyorum, onun zâtından başka bir şey bilmiyorum.*

Güneş olmadan, gölgenin ve yokluğun varlığından söz edilebilir mi? Birinci tecellî (icmâlî tecellî) olmadan, ikinci tecellî (tafsîli tecellî) olmaz. Ey *Hâlis!* Senin gölge gibi olan varlığının yok olması için hakikat güneşinin doğması gerekir. *Ey sevgili! Sen güneşsin, Mağribî ise gölgedir. Ey ışık saçan güneşim! Senden öyle bir nûr zuhûr etti ki, o gölge de senin nûrunda yok oldu gitti, fâni oldu.* (el-Kerkükî, 1284: 37; Necâtî, 1985a: 70-71)

2.2. Hâfız'ın Gazeli Üzerine Muhammes

Aşk, beni ayrılık ateşinde kavurdu. Kavuşma günü ne zaman bilmiyorum. İştîyâkım sebebiyle gözümünden kanlı yaşlar akıyor. *Selmâcık Irak'a yerleşeli, onun aşkı için karşılaşmadığım çile kalmadı.*

Ey dostun yolunu tarif eden! Dosta âşık olanın yönüne nazar et! Geride kalanlar için dost menziline işaretini göster. *Ey sevgilinin yükünü taşıyan deveci! Sizin kervânınızda bulunanlara kavuşma arzum arttı!*

Dost kokusunun yolunda, bende can kalmadı. Gönlüm, dosta ulaşma gayretinden şeydâ oldu. Dostu aramaktan, kendimden geçtim. *Dostu göremediğimden içim kan doldu, dilerim ayrılık günleri mahvolsun!*

Senin aşkın sebebiyle nâm u nişânım kalmadı. Senin sevdândan cânım dudağıma geldi. Çâresiz hâlime merhamet eyle! *Gel ey sâki, yarım batmanlık kadehimi ver, Allah Teâlâ seni, aşk şarabı dolu kadehle sulasın!*

Aşkın zevkenden aklım elden gitti. Tabiatımda, aşk şarâbının sarhoşluğundan başka bir şey kalmadı. Hoş lehçeli mutribin sesi ile mutluyum. *Cenk sesi ve sâkînin ellerini çırparak usûl tutuşu, yine bana gençliğimi hatırlatıyor.*

Gümüş küpeli güzelin sesinden vecde gel! Zevk ve şevk ile coşuver! Aşk şarâbının zevkenden ya raks et ya da şevke gel! *Irak gençlerinin nağmeleriyle, akli, hayat veren nehre at, aşk şarabı iç!*

Ey sâkî! Ay yüzlü, gül dudaklı sevgili, ayrılığın verdiği eleme artık tahammül bırakmadı. Peş peşe gelen aşk şarâbı kadehlerinden mahrûm etme! *Şu kalan şarâbı ver de sarhoş olup kendimden geceyim, geri kalan ömrümü dostlara fedâ edeyim!*

Hâlisin aşktaki nasîbi çiledir. Bütün çilelerde âşığa ecir vardır. Hicrân çilesi hastalığının ilacı sabırdır. Vuslat günleri geçti, ayrılık geldi, Hâfız, artık ayrılık gazelleri söyle! (el-Kerkükî, 1284: 39-40; Necâtî, 1985a: 73)

2.3. Nûr Alî'nin Gazeli Üzerine Muhammes:

Dildârın cilvesinin aşkıdan sarhoş ve mest olarak aşkın pazarından geçiyorken, aşk şarabını sunan o güzelin (hummâr'ın) hânesinin dâmından, *sevgiliyi, açık başını çıkartmış, zülfü tam zünnârının ortasından bağı olarak gördüm.*

Şâh-ı aşk, imkân âleminde, alemini dikmiş, insân-ı kâmilin varlığında tecellî etmiştir. Vâhid ve kâhâr olan Allah Teâlâ'nın vahdet kösü, cihânın dâmına an be an vurmaktadır.

İnsân-ı kâmil, kâinatın nûrudur ve ney gibidir. İnsân-ı kâmil olmazsa, âlem hiçbir şeydir, yokluktur. Onun, na'mesinin sadâsını neyden dinle! *Neye üfleyen odur. Evde ev sâhibinden başka kimse yoktur.*

Ceberût mahzeninin hazînesinin, mânevî servetin, kudretin, sonsuz azametinin sâhibi, nasût âleminde zuhûr etmek için, hazînesinin incisini melekûta koydu. Kâinatta zuhûr etmek için, *insân-ı kâmilî de lâhut hazinesinin kitâbı yaptı, tâ ki sırlar mahzeninin hazînesi olsun.*

Bayezid-i Bistâmî'ye tecellî ederek, *"elbisemin içinde ondan başkası yoktur"*, dedirten odur. Meşhûr elbisesi içinde *Hallac-ı Mansûr'a tecellî ederek, darağacında, Mansûr perdesi arkasından, "ene'l-Hak" diyen odur.*

Güzellerin cemâlinde âyân olan odur. Âşıkların gözlerinin temâşâ ettiği görüntü odur. O, *Hâlis'e tecellî eder, Hâlis'in varlığı yok olur, Hâlis onda fenâ bulur, sadece onun varlığı kalır. Tâ ki didâri herkese görünsün diye, o kendini Nûr Ali'ye âyân eder* (el-Kerkükî, 1284: 40-41; Necâtî, 1985a: 75)

2.4. Mağribî'nin Gazeli Üzerine Muhammes

Ey sevgili! Her yerde senin nazarını görüyorum. Bazan cihânın dış görünüşünü bazan da senin kapını görüyorum. Gerçi senin kapın renksizlik âlemidir. Ama ben onu kâmil insan ile görüyorum. Ey sevgili! *Her nefesi senin yolunda görüyorum. Cân gözünde ve gönülde senin pek çok tecellini görüyorum.*

Bu sonsuzluk yolunda, herkes ile giden ve gelen, beraber olan sensin. Lâkin, yabancı gözlere, âyan olmuyorsun. Şu çok acâyip şeydir ki, senin bir mekânın yok ama sen her mekânı ilminle kuşatmışsın. *Benim görüş sahamdan hiç dışarı çıkmıyorsun, ay gibi devamlı, aralıksız senin nazarını görüyorum.*

Her nereye baksam, senin cemâline tutsak olurum. Her nereye yüz çevirsem, senin kokunun yoluna giderim. *Bazen senin kokunla hoşyâr ve bazen mest olurum. Bazen sabah rüzgârından senin güzel kokunu alırım, bazen seher rüzgârından hemrâhını görürüm.*

Âleme aşk gözü ile bakış, ilim ve felsefe gözü ile bakmaktan farklıdır. Senin varlığından başkası, bu âlemde nümâyan değildir. Ey o zat ki, senden gayrisına, açık ya da gizli değilsin. *Gerçi her nefeste bana yüz mertebe cilve edersin. Lâkin her lahza başka bir hüsnünü görürüm.*

Her dem cihânın zerrelere tulû eden, peydâ ve açık olan nûr, gerçekte senin tecellindir. Öyle ki bütün her şeyde ve her anda rahşân ve âyandır. *Senin tecellin gayet gizlidir amma ben onu güneş ve aydan daha parlak görürüm.*

Ey cânların cânı! Sen cihânın şekillerinde cilvegirsin. Birinde yüz gösterirsin diğerinde görünmezsin. Nazar edenlerle nazar edilen arasında başka bir şey olmaz. *Sen basiretimin nûrusun, gerçi nazardan gizlisin. Bazen güneş gibi bazen ay gibi seni görürüm.*

Ey Hâlis! Görünüşte, her ne kadar cihanda kemter olsan da, mânâda bütün âlemden ahsen oldun. Tâ ki başına hilâfet tacını koydular. *Ey Mağribî! Felek ve melekten daha yücesin amma ben senin beşer elbiseni görürüm.* (el-Kerkükî, 1284: 42-43; Necâtî, 1985a: 77)

2.5. Kassab'ın Gazeli Üzerine Muhammes

Ey kevn u mekânda yâd edilmesinden başka her şeyin efsâne olduğu zat! Meygede ve kâşâne aydınlanmış, bütün âlem senden mest ve hikmet sâhibi olmuştur. *Ey hem meyde ve hem meyhânedede, nazarı ile bakıp teveccüh eden! Senin çeşmin onu hem sâgâr ve hem de peymâne yapmıştır.*

Ey ki düşmana da dosta da rızık veren! Hem kirli hem de temizi kereminden nasıplendiren! Kimdir o ki, senin cömertliğinin onun üzerinde deverân etmedi? *Hem Müslüman senden hâcetini talep eder, hem de kâfir. Senin ebrûnun kavsi, hem kâbe hem bûthânedir.*

Ey sen ki, renksiz olan âlem senden pür renk oldu. Senin rûyinin pertevi, kevn ü mekânda âhenk üzeredir. Çeşm-i bîmârın hem fitne hem de mekrdir. *Senin nergîsin bütünüyle hem sulh hem de cenk üzerinedir. Nazarın, bütünüyle hem mahrem kişiye ve hem de yabancı üzerinedir.*

Senin rûyinin cilvesi hûblara güzel bir görünüş verir. Bu rûy sebebi ile gönlü yanmış âşık, hûblara nazar eder. Sen bütün cihân güzellerinin güzelliğinin kaynağısın. *Sen ki hem şem' ve hem gülsün, ne acepdir ki, hem bülbül sana gönül verir hem de pervâne.*

Ben hem senin hüsnünün âşıkı hem de cezbe sâhibi oldum. Hem sana vuslata, hem de senden ayrılığa rıza gösterdim. Ey ki senin müjgânın âşığın sînesine, ok vurur. *Ben senin ayrılığına da, vuslatına da boyun eğiyorum, baş kesiyorum. Senden, gönül hem âbâd oldu hem de vîrâne.*

Senin zülfün, kâfir ve mü'min üzerine cilvegerdir. İmân sırrı yanağından ve küfr, saçlarından kâimdir. *Cân bahşeden la'lin hem kût oldu hem yakût! Senin saçların ve benim, hem tuzak oldu hem dane.*

Ben heman senin aşkının meyinden tattım. Vâmık gibi mest, şeydâ ve şaşkın oldum. Senin aşkının yolunda hem Hâlisim hem sâdık! *Kassab dedi! Sen dîvâne oldun ey âşık! Ey sana yakın olanın hem âşık ve hem dîvâne olduğu zât!* (el-Kerkükî, 1284: 46-47; Necâtî, 1985a: 79)

2.6. Nûr Alf'nin Gazeli Üzerine Muhammes

Ey göz! Yârin yanağının nûrlarının pertevini gör! Onun cilvesi her çarşı ve pazarda âyân olmuştur. Bu benlik perdesini nazarının önünden kaldır. *Ey gönül! Gözünü aç ve dildârın cilvesini gör! Bütün her yerde ve kapıda duvar üzerinde o cilve tecellî etmiştir.*

Ey aşk yolunun mestân olan gönüllerinin sırrına tâlib olan! Aşksız, aşk yolunda gidenlerin sırrını arama! *Sır, aşk yolunun merdânının kalbinde gizlidir. Ki bu yolun ileri gelenlerinden başkası için, o sırrı beyâna güç yoktur.*

Esrâr bâdesi, *ne ve nasıldan* müberrâ olduğu için, muhabbet erbâbının meşrebinde gizli kalmıştır. Tâ, sır, perde arkasından dışarıya çıkmasın. *Muhabbet yolu sâliklerinin boğazından çok kan açığa çıktı, tâ ki kişinin dudağı, esrâr badesi ile yaş olmasın.*

Îlâhî aşk meyinin zevki ile coşan aşk yolunun yol arkadaşları, her çarşı pazarda hayrân ve şaşkın oldular. Onların dudaklarından, her yerde sırlar âyân oldu. *O gizli surları, dostlar def ve ney ile aşkın pazarında âyân etti.*

Ey hakikat surlarından şüphe içinde olan kişi! Benlik atını, fenâ yolunda ne koşturuyorsun? Yokluk yoluna, varlıkla, benlikle girilmez. Ey zâhid! Sen muhabbetin ağırlığına güç getiremezsin. *Ey şeyh! Sen hakikatin surlarından ne bilirsin ki? Bütün ömrünü, cübbe ve sarık için harcadın. Cübbe ve sarığın ile mağrûr oldun.*

Hâlis, ne zaman ki sevgilinin yanağının güneşi dırâhşân olup parlar, küfür zulmetinin yeri, îmânın doğuş yeri olur. Filhâl, doğu ve batı bir olur. *Eğer Nûr Ali'nin güneşi, nûrların doğuş yerinden doğarsa, billâhi ki imkân zulmetinden, varlık karanlığından eser kalmaz.* (el-Kerkükî, 1284: 47-49; Necâtî, 1985a: 81)

2.7. Kâsım'ın Gazeli Üzerine Muhammes

Ey cân! Cemâline, dil u cân, âşık ve rüsvâdır. Dudağının zevki ile iki cihanda, hayrette ve şeydâdır. Senin aşkıdan, cânım her dem kırmızı aşk şarabına tâliptir. *Ey dost! Gönlümün hevesi, bâde-i hamrâdır. O bâde-i hamrâ ki onda tecellî nûru vardır.*

Senin sevdandan cihânın rüsvâsıyız. Aşk meygedesinde, cân için bâde çekenleriz. Senin vuslatının mestiyiz ve kalender sıfatlıyız. *Baştan ayağa, hayrân ve harâbız, kendimizden geçmiştiz. Bu hayret ve dehşet, hep onun sahbâsının, ilahi aşk şarabının verdiği taşkınlıktandır.*

Aşktır ki ondan âlem ve âdem peydâ oldu. Aşktır ki, gönlü ölü olanları diriltir. Her yerde hüveydâ olan, bu aşk cilvesidir. *Sen ister Mesîh de, ister Hızır, ölüleri diriltir.*

Tefrîka ve gafletin çokluğu sebebiyle, aşk, benlik perdesinin verâsında gizlidir, Billâhi, benliğinden geçersen, artık ikilik görünmez, vahdeti bulursun. *Eğer Irmak kenârında çok hayrete düşenlerden isen, ırmaktan karşıya geç, temâşâ ettiklerin karşı taraftadır.*

Âlem ve âdem, senin mestliğinde mest oldu. Mestân senin yâdınla ârdan geçti. Âşıklar, senin sevdandan zünnâr bağladılar. *Ve senin cihânı tutan aşkıdan bütün cânlar mest oldular. Senin selâmının aşkıdan, talep, sevdânın özü oldu.*

Ey hüsnü, Kâbe ve bûthânedede mestûr olan! Harâbâtın kendinden geçmiş sâkinleri, senin aşkıdan bütünüyle mahmûrdurlar. Hâlis, senin aşkının lezzetini yüz huriye değişmez. *Kâsım senin küyünden hiçbir zaman uzak olmadı. Çünkü senin yanağının nûru, her yerde zâhir ve peydâdır.* (el-Kerkükî, 1284: 49-50; Necâtî, 1985a: 83)

2.8. Kemâl'in Gazeli Üzerine Muhammes

Ey yanağı ile, âfakta ay gibi rûşen olan! Âlemin kıblesi ve âşıkların pâdişâhı! Sen ki vâsî edilemezsin, güzellikte teksin. *Eğer, yıllarca iştiyâk sıfatlarını yazsam, şevkten, iki yüz senelik hikâye bâkî kalır.*

Ey gönül yârin cefâ ve sitemine sabr et! Onun kirpiğinin okuna hedef olmaktan dolayı şükret! Onun ebrûsundan endîşe etme, gel nâzır ol! *Onun ebrûsu gözden gâibdir, ey gönül! Sen hâzır ol! Bu defa şişeni kırıp parçalamaz, çünkü sâkiden uzaktır.*

Ey çeşmi âlemin gönlünün nigâhına düşen! Safları yaran gamzen, çok cânların safını yarı. Okun, âşıkların yolundan başkasını vurmaz. *Senin gamzenin de oktan aşığı kalır yanı yoktur.*

O gamzen âşıkların gönlüne yara açıyor.

Ne güzel o dem ki, aşk bâdesini içenler hep berâber oturdular. Sâkî kalan bâde ile kapıdan içeri, onların ortalarına girdi. Kalan bâdeyi peşpeşe, mestânların elinden içtim. *Ne güzel o an ki, meclis, o mecliste oturanlardan boş oldu. Aşk meyinden biraz kaldı. Sâkî de bâkî kaldı. Elindekini tam dağıtamadı.*

Ey güneş huyulu pâdişâh! Senin hüsnünün âşıkının gözüne her iki cihan bir kerpiç kadar görünmez. Sensiz cennet, bütün âteş olur, Sensiz Kâbe de nasrânîlerin mâbedine dönüşür. *İki gözüne yemin olsun ki, eğer beni sensiz cennete götürürseler, ğilmâna meyl etmem ve sâkiye nazâr etmem.*

Senin kirpiğinden yaralanıp da o yaradan sâlim olan, kimdir? Gözlerinin fitnesinden, meftûn olmayan, kimdir? O noktayı, ağızın köşesine koymaktaki hikmet nedir? *Senin ebrûnun köşesindeki benek, mekrden boş değildir. Kûşenîşîn olan, mekr ve gösterişten boş olmaz.*

Ey hüsn ü cemâli, cihân güzellerinden çok yüce olan! Yanağının hattı, hat bırakmadı, senin yanağındaki benek, benek bırakmadı. *Hâlis, aşk sebebi ile, o benekten başkasını hayâl etmedi. Kemâl'in dîvânı bütünüyle, nakış, hat ve benektir. Kâğıtların üzerindeki yazı değil, aşktır.* (el-Kerkükî, 1284: 50-51; Necâtî, 1985a: 85)

2.9. Hâlid'in Gazeli Üzerine Muhammes

Senin doğan güneşinle, hânemi münevver kıldım. Pervânemi, hayat ve ferahlık dergâhına açtım. İnci dânemî, hayâlinin dalgıcı ile buldum. *Senin gam mîmârınla, virânemi yeniden inşâ ettim. Senin hayâlini, sonunda, gönlümün Ka'besi yaptım.*

Aşkın şevkinden, taşkın, şaşkın ve hayrân oldum. Cânânın yolunda her iki âlemi terk edip bıraktım. Mestlerin meyhânesinin kapısında, toprak oldum, ciğerim kan oldu. *Eğer, ben, mest olmuşluğumun nâlesini benimle oturan ve benimle ünsiyet edenlerin kulağına eriştirsem, onlar, aşk sarhoşluğu ile kendinden geçenlerin halkasına dâhil olurlar.*

Ey aşığı ile istihzâ eden! Bülbül gibi, yanağının gülüne o kadar çok ağlamaktan, gönül kanı gözden revân oldu ve feryâddan düşkün hale geldik, şöretimiz gitti. Pervâne misâli, pervâsız, senin varlığına demsâz oldum. *Cemâlinin nûru o kadar çok parladı ki, dönmekten aciz kaldım. Kurbânın olayım! Sen, can pervânemi ne güzel yaktın.*

Âlem ve âdem arasında, kimse benim gibi şeydâ olmadı. Senin aşkından meydana gelen dîvânelik sebebiyle, her dem ağlıyorum. Mecnûndan gelen rûsvâlık tuğrası hallerim üzerine vurulmuş. *Senin aşkından bütün âlemden, öyle kötü namlı oldum ki, kendi kulağımla, her tarafta efsânelerimi dinledim.*

Fakr u fenâ yolunda, varlık ve mağrurluk olmaz. Uzlet erbabına, halktan gizlenmek hoş gelir. Meşhûr olmaya meyletmek, meveddet ufuklarında şirktir. *Muhabbet ikliminde, ma'mûr olmak, harâb olmakla olur. Benim can evimin temeli, gözyaşı seli ile kazanmış olması gerektir.*

Nimete hamd edenin hamdi, bütünüyle vâhid olan Allah Teâlâ'dan sârî olur. Varlığı mümkün olanın, varlığı vâcib olan, Vâcid ism-i şerîfi ile isimlenmiş bulunan Allah Teâlâ'yı övmesi ne mümkün! Allah Teâlâ'yı senâ edebilecek olan, yine ancak kendisidir. Senin varlığın ne ki, ey

Hâlis! Onun in'âmına hamdedici olacaksın. *Ey Hâlid! Bütün bu çâresizliğimle birlikte baştan ayağa ni'met içindeyim. Bilmiyorum, gerektiği gibi nasıl şükredeceğim.* (el-Kerkükî, 1284: 51-53; Necâtî, 1985a: 87)

2.10. Nûr Alf'nin Gazeli Üzerine Muhammes

Ey Mutrip! Cenk ve zil ile nevâyı icrâ et! O güzelin yâdı ile câna zevk ver! Cenk ve mey onun aşkına delildirler. *Ey sâkî! O selsebil olan bâde hani, nerede? Tâ ki mest olayım, cânı sebîl yapayım!*

O şeyhin yolunda kurbânım, o pîrin kapısında bekçiyim, Gavs-ı Geylânî'nin bendesiyim ve *ben onun himmetinin gulâmıyım ki o, Cebrâilsiz, peygamber işi yapar.*

Medrese ve hânîkâhdaki ilim ve mîmârî şekillerde inad içinde inad ve çok övgüden başka bir şey yok. Bu vesvese karanlığından uzak dur! *Medrese ve hânîkâh içinde âh âh ve kıl u kâlden başka bir şey hâsıl olmaz.*

Ey zâhid! Güzelliğe ne kadar mağrûrsun! Nazîf olmayan gönlünden gelen bu kibir pası, günah deryâsına bu dalışın, ne! *Firavunun davulunu ne çalyorsun! Sen ölümün sadâsından habersizsin.*

Velâyetin sırrı cilveger olmayınca, gönül nûr-ı ilâhî ile parlamaz. Ey Hâlis! Sen, cânânı nasıl apaçık göreceksin! *Îlâhî nûr, İmam Aliyyü'l-Mürtezâ'nın gönül aynasından senin gönlüne aksetmeyince, O güzelin cemâlini, nasıl âyan beyan göreceksin!* (el-Kerkükî, 1284: 53-54; Necâtî, 1985a: 89)

2.11. Hâfız'ın Gazeli Üzerine Muhammes

Ey gönül! Vecd ve hâl bahârı geldi, açıldı, mânevî darlığın kış günleri geride kaldı. Cezbe sebebiyle, aşk ve şuhûdun güzelliği oluştu. Bunlar hep ayağı uğurlu vecd bahârından ve insân-ı kâmilin şevkindendir. *Bülbül ve kumru sesiyle ilâhî aşk meyini içmezsen, seni nasıl tedâvi edebilirim ki? En son ilâç, ateş ile dağlamadır!*

Cihânın pîri ki onun hüsnü, güzellerde tecellî eder. Kişi, onun tilsiminden kurtulmaya güç getiremez. Onun cömertlik eteği, aczi alır, giderir. *Zamân hiç bir şey bahşetmemiştir ki sonradan onu almasın. Süflî yaratılışa sâhip olan aşağılık kişide, mürüvvet arama, onun vereceği şey de hiç bir şey değildir.*

Küçük ve gereksiz şeylere tamâ etme ki, bu zorluk ve sıkıntılarının kaynağıdır, fitne zamanı gibi, ömrün kökünü kesmektir. Sonu hüsrân olan hazîneye servetini koyma! *Mutrib ve sâkinin sözüne ve defle neyin fetvâsına göre, mîrasçılara hazînedarlık etmek küfürdür!*

Esîri olduğum aşk yolundaki fetvâyâ göre, cîfe-i dünyâyâ meyletmek, küfür nişânıdır ki bu hükümden dolayı, kader kâtipleri, *Cennetü'l-Me'vânın eyvânına, "kim dünyâyâ işvesine aldanırsa vây haline vây" diye yazmışlardır.*

Cömert kimdir? Kerîmdir, kerem gösterendir, Hâfız! Cömertlikten daha güzel huy yoktur, Hâfız! Hüdâ için cömert olur, Hüdâ'nın Hâlis'i, Hâfız! *Cimri olan kişi, Hüdâ'nın kokusunu bile duymaz. Hâfız sen gel, aşk şarâbının kadehini al, kerem yoluna koyul, ihsân et, Hüdâ suçları affeder, ben buna kefilim!* (el-Kerkükî, 1284: 54-55; Necâtî, 1985a: 91)

3. SONUÇ

Hâlis Dîvânı, büyük edîp mutasavvîf Ziyâuddîn Abdurrahmân Hâlis'in (k.s.) mükemmel edebî uslûbunun nişânesidir. *Hâlis Dîvânı*ndaki muhammesler, tasavvuf ehlinin önde gelen şâirlerinden Şems-i Mağribî Muhammed Şîrîn, Hâfız-ı Şîrâzî, Nûr Alî Şâh, Kassâb, Kâşânî, Kâsım, Kemâl Hucendî ve Hâlid-i Bağdâdî'nin gazellerine yazılmıştır. İlâhî aşk ve vahdet deryâsından mârifet incilerini deren bu muhammesler, edebî sanatlarla doludur. *Ziyâuddîn Abdurrahmân Hâlis Kerkükî* (k.s.) aşk ehli bir mutasavvıftır. Onun muhammeslerinde, ilâhî aşkın cezbesi nümâyân olur.

Tasavvuf, yokluktur. Hak'ın varlığında ve aşkında, varlık ve benliğin yok olması, Hak'tan başka hiç bir şeyin kalbde bulunmaması, nefsin kötü ahlâktan arınıp, Muhammedî ahlâk ile bezenmesidir. Ârifin hâli yokluk, maksadı ise Cemâl-i İlâhîdir.

Kerkükî (k.s.), bu mânâları, tahmîslerini yaptığı gazellerin beyitleri üzerinde perçinlemiştir.

“Dost kokusunun yolunda, bende can kalmadı. Gönüm, dosta ulaşma gayretinden şeydâ oldu. Dostu aramaktan, kendimden geçtim. Dostu göremediğimden içim kan doldu, dilerim ayrılık günleri mahvolsun.” (el-Kerkükî, 1284: 39-40; Necâtî, 1985a: 73)

“Muhabbet ikliminde, ma'mur olmak, harab olmakla olur. Benim can evimin temeli, gözyaşı seli ile kazanmış olması gerektir.” (el-Kerkükî, 1284: 51-53; Necâtî, 1985a: 87)

“Ey zâhid! Güzelliğe ne kadar mağrûrsun! Nazîf olmayan gönlünden gelen bu kibir pası, günah deryâsına bu dalışın, ne! Firavunun davulunu ne çalyorsun! Sen ölümün sadâsından habersizsin.” (el-Kerkükî, 1284: 53-54; Necâtî, 1985a: 89)

Muhammeslerde, velâyet yolunun kaynaklarına da işâret edilmiştir. Velâyet yolunun şâhının İmam Aliyyü'l-Mürtezâ (r.a) olduğu, O'nun gönül aynasından velâyet nûru aksetmeyince, Hak'ın vuslatın mümkün olmadığı şu bentte vurgulanmıştır.

“Velâyetin sırrı cilveger olmayınca, gönül nûr-ı ilâhî ile parlamaz. Ey Hâlis! İlâhî nûr, İmam Aliyyü'l-Mürtezâ'nın gönül aynasından senin gönlüne aksetmeyince, sen, cânânı nasıl apaçık göreceksin! O güzelin cemâlini, nasıl âyan beyan göreceksin!” (el-Kerkükî, 1284: 53-54; Necâtî, 1985a: 89)

Kerkükî (k.s.), Abdulkâdir Geylânî'nin (k.s.), velâyet yolundaki yüce mevkîsini, velâyet yolunda, Rasûlullah'ın (a.s) ve İmam Aliyyü'l-Mürtezâ'nın vekîli olduğunu şu mısralarda belirtmiştir.

“O şeyhin yolunda kurbânım, o pîrin kapısında bekçiyim, Gavs-i Geylânî'nin bendesiyim ve ben onun himmetinin gülâmıyım ki o, Cebrâil arada vâsita olmadan, peygamberin yaptığı işi yapar.” (el-Kerkükî, 1284: 53-54; Necâtî, 1985a: 89)

Abdülkâdir Geylânî (k.s.), tasavvuf tarihinde Sultânü'l-Evliyâ (Evliyâların Sultânı) ismiyle şöhret bulmuştur. Tasavvuf ilmini ilk defa ekolleştirip, Kâdiriyye yolunu tesis etmiştir. Ondandır gelen bazı velîler, onun zuhûrunu ve âlem şümûl tasarrufunu haber verdikleri gibi ondan sonra gelen velîler de bu konuyu eserlerinde işlemişler, Abdülkâdir Geylânî'nin (k.s.) tasavvuftaki yüce mevkîsine işâret buyurmuşlardır. O kitap ve sünnete son derece bağlı, zâhid, âbid, âlim ve tasavvufun bütün kemâlâtını kendinde toplamış seçkin bir Allah dostu olarak, insanları Hak yoluna dâvet etmiş, Rasûlullah'ın (a.s.) vekîli olarak, irşâd vazifesini hakkı ile yerine getirmiştir. O'nun sohbetlerinde sayısız Allah dostu yetişmiştir. Şöhreti bütün dünyâya yayılmış olan bu büyük veliyi, tasavvuf karşıtı olan zatlar bile takdîr etmişler, O'nun Hak yolundaki üstün himmetini söylemekten geri duramamışlardır. O'nun hayatı, ilmi, mânevî şahsiyeti ve menkâbeleri tevâtür hâlinde sonraki nesillere ulaşmış, biyografisini içeren geniş eserler vücûda getirilmiştir. Abdurrahmân Hâlis Kerkükî (k.s.), O'nun kurduğu mübarek Kâdiriyye yolunda insanları irşâd eden kümmelinden ve şuarâ-yı ârifinden olması hasebiyle, Türkçe ve Farsça şiirlerini, O'nun ismi ile zînetlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Âbidîn Paşa (1305). *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, Derseâdet: Mahmud Bey Matbâası.
- Ataullah Efendi, *Istilahât-ı Sûfiyye*, İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, No: OE.1047)
- Çakır, Mehmet Saki (2016). *Abdurrahman Halis Talebânî Kerkûkî ve Kitâbu'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevi-i Şerîf Eseri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/44.
- Çelik, İsa (2008). *Kâdiriyye Tarîkatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 38, Erzurum.
- Çelik, İsa, Necâtî Ömer (2019a). *Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî'nin (k.s.) Türkçe Şiirleri ve Farsça Rubâileri*, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, 5/1.
- Çelik, İsa, Necâtî Ömer (2019b). *Abdurrahmân Hâlis Kerkûkî Dîvânında Bulunan Farsça Gazeller*, SSSjournal, 5/38.
- Çelik, İsa, Necâtî Ömer (2019b). *Hacı Ömer Hüdâyî Dîvânı Işığında Tasavvufî Düşünceye Genel Bir Bakış*, SSSjournal, 5/34.
- Edirnevî, Hüseyin (1868). *Behcetü'l-Esrâr Tercümesi*, İstanbul: Abdülkerim Efendi Matbâası.
- el-Kâdirî, İsmâil Bin Muhammed Sa'îd, *el-Füyûzâtü'r-Rabbâniyye fî'l-Mâsir ve'l-Evrâdi'l-Kâdiriyye*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi bi-Mısır, ts.
- el-Kerkûkî, Abdurrahmân Hâlis (1302). *Behcetü'l-Esrâr Tercümesi*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- el-Kerkûkî, Abdurrahmân Hâlis (1284). *Kitabu'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf-Dîvân*, İstanbul: Rıza Efendi Basımhânesi.
- Necâtî, Ömer (1985a). *Kitabu'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf-Dîvân Tercümesi*, Ankara.
- Necâtî, Ömer (1985b). *Haydârîzâde İbrâhîm Efendi'nin Bir Makâlesi*, Ankara.
- Necâtî, Ömer (2000a). *Eş-Şeyh es-Seyyid Dede Osman Avnî Baba Rehavî (k.s.)*, Ankara.
- Necâtî, Ömer (2000b). *Behcetü'l-Esrâr Tercümesi Metni*, Ankara.
- Necâtî, Ömer (2000c). *Tasavvuf Edebiyatı*, Ankara.
- Ruhâvî, Yusuf Nabî b. Abdillâh (1392). *Dîvân-ı Nâbî*, İstanbul: Şeyh Yahyâ Efendi Matbâası.
- Sarı Abdullâh Efendi (1287-1288), *Mesnevî-i Şerîf Şerhi (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî li-Sarı Abdullâh Efendi)*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- et-Tâdifî, Muhammed b. Yahya (2007). *Kalâidü'l-Cevâhir*, Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Vassaf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr: Silsile-i Tarîkât-ı Âliyye-i Kâdiriyye*. Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2305-2309.
- Vicdânî, Sâdık (1338-1340). *Turûk-ı Tomâr-ı Âliyyeden Silsilenâme-i Kâdiriyye*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Şekiller

ساقی بباده باقی زدر آید به میان
 ای خوش آن مجلس خالی شده از مجلسیان
 مانده از می قدری باقی و باقی ساقی
 عاشق حسن تو ای پادشاه حور سرشت
 حاصل هر دو جهان نیست پیغمش یک خشت
 بی تو جنت همه آتش بود و کعبه کنشت
 به دو چشم تو اگر بی تو بر ندم به بهشت
 نکنم میل به غلمان و نظر بر ساقی
 کیست زخم مرده ات خورد به آن سالم زیست
 وضع آن نقطه بر آن کج دین دانی پیست
 کیست از فتنه چشمش نشود مفتون کیست
 خال بر گوشه ابروی تو بی مگری نیست
 نبود گوشه نشین بی حیل و زراتی
 ای ز خوبان جهان برتری از حسن و جمال
 خالص از عشق ندارد به جز آن خال خیال
 نقش خطت نه به خط ماند و خالت نه به خال
 همه نقش و خط و خال است به دیوان کمال
 لیس الارقم العشق علی الاوراقی

مخمس بر غزل کمال
 ای که باروی چو مهر روشنی آفاق
 تو که از وصف برونی و به خوبی طاق
 قبله عالمی و پادشاه عشاق
 سال ها که بنویسم صفت مشتاق
 ماند از شوق دو صد ساله حکایت باقی
 بر جفا و ستم یار دلا صابر باش
 مکن اندیشه ز ابرویش بیانا نظر باش
 به پداف بودن تیر مرده اش شاگرد باش
 غایب است ابرویش از دیده دلا حاضر باش
 نشکند شیشه ات این بار چو دور از ساقی
 ای که چشمت به نگاهی دل عالم کند
 ناوکت جزیره عشاق به تیری نزند
 غمزه صفت شکنت بس صف جان باشکند
 غمزه ات بیخ فرود است ز تیری نکند
 تابه آن زخم تو در ره زدن عشاقی
 ای خوش آن دم که نشینند به هم باده کشان
 باقی باده باقی دهدم از مستان

1-Kemâl'in Gazelini Tahmîs (Necâtî, 1985a: 85)

مخمّس بر غزل حافظ

به شرع عشق که از وی گرفته ام فتوا
 که کاتبان قدر بار قم زنان قضا
 نشان کفر بود میل جیفه دنیا
 نوشته اند بر ایوان جنت المآوای
 که هر که عثوه دنیا خرید وای به وی
 سخی پیست کریم است کرم نما حافظ
 سخی شود به خدا خالص خدا حافظ
 که نیست شیوه ای نیکوتر از سخا حافظ
 بخیل بوی خدا نشنود بیا حافظ
 پیاله گیر و کرم و زوال الضمان علی

دل بهار رسید و بساط دی شد طی
 ز شوق پیر مغان و بهار فرخ پی
 جمال لاله ز زاله شد از فرح پر خوی
 به صوت بلبل و قمری اگر نوشی می
 دواء کی کنمت آخر الدواء الکی
 جهان پیر که حسنش به دلبران ماند
 هر آن که دامن جودش گرفت در ماند
 کسی ز بند فریش رهایی نتواند
 زمانه پیچ نبخشد که باز نتاند
 مجوز سفله مرّوت که شیشه لاشینی
 زمان فتنه چو در قطع رشته عمر است
 منزه ذخیره ز گنجش که حاصلش خسراست
 طمع مدار به لیرش که منشأ عسر است
 خزانه داری میراث خوارگان کفراست
 به قول مطرب و ساقی به فتوی دف و نی

مخمس بر غزل خالد

به شمع طلعتت کردم منور خانه خود را
 به غواص خیالت یافتم در دانه خود را
 گشادم در که عیش و فرح پر وانه خود را
 به معمار غمت نوساختم ویرانه خود را
 به بیادت کعبه کردم عاقبت بتخانه خود را
 ز شوق عشق شور انگیز گشتم والد و حیران
 به خاک و خون طپیدم بر در میخانه مستان
 سراسره رو عالم را نهادم در ره جانان
 انیس من جلیس من شود از حلقه برندان
 به گوشش گرسامم نعره متانه خود را
 چون بلبل بر گل رویت ز بس نالیدم ای طنناز
 چو پروانه به بی پروا به عیشت گشته ام دمساز
 روان شد خون دل از چشتم و افتادیم از آواز
 به گرد شمع رویت بس که گشتم ماندم از پرواز
 سرت کردم چه زیبا و ختی پروانه خود را
 نشد کس همچو من شید امیان عالم و آدم

به رسوایی ز مجنون بر شده طغرای احوالم
 ز عشقت هر دم از دیوانگی می گریم و نام
 ز سودایت چنان بد نام گشتم در همه عالم
 به گوش خود شمارم هر طرف افسانه خود را
 نلنجد در ره فقر و فنا هستی و مغروری
 در آفاق مودت شرک باشد میل مشهوری
 بر ارباب عزالت خوش بود از خلق مستوری
 در اقلیم محبت از خرابی هست معموری
 به سیل اشک باید کند اساس خانه خود را
 چو حمد حامد نعمت همه ساریست از واحد
 وجودت چیت خالص تا بر نفع امش شوی حامد
 نشاید ممکنی ممکن شود بی واجب واجد
 سراپا نعمتمم بالین همه در ماندگی خالد
 نمی دانم چه سان آرم به جاشکرانه خود را